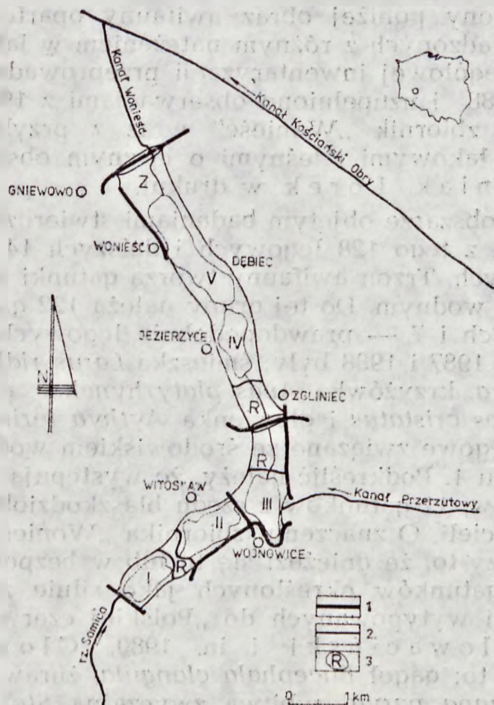

Zbiornik „Wonieść”, ostoja ptaków wodnych i błotnych

W krajobrazie środkowej części Pojezierza Leszczyńskiego, na Pojezierzu Krzywińskim, charakterystyczne jest występowanie płaskich, nieszerokich rynien polodowcowych, rozcinających wysoczyznę morenową, wypełnionych jeziorami lub bagnami. W jednej z takich rynien, ciągnącej się od Osiecznej do Kościana, wypełnionej wodą takich jezior jak: Drzechzkowskie, Witostawskie, Wojnowickie, Jezierzyckie i Wonieść, zbudowano w latach 1975—1982 zbiornik retencyjny „Wonieść”. Zbiornik objął swoim zasięgiem, oprócz wymienionych jezior, położone między nimi bagienne łąki z licznymi drobnymi „oczkami” wodnymi oraz fragmenty położonych nad nimi lasów, zadrzewień i parku w Wonieściu. Po obwałowaniu części terenu powstał zbiornik długości 12,8 km i szerokości 200—1300 m, o powierzchni (przy maksymalnym spiętrzeniu wody) 776,5 ha i pojemności 8,6 mln m³. W obrębie zbiornika utworzono też 138,8 ha stawów rybnych. Zasadniczą jego funkcją jest retencja wody na potrzeby rolnictwa i ochrona przeciwpowodziowa Wielkiego Łęgu Obrzańkiego. Ze względów eksploatacyjnych zbiornik podzielono zaporą pośrednią ze służą na dolny i górny (ryc. 1). Oba zbiorniki różnią się fizjografią, stopniem przekształcenia pierwotnego charakteru wchodzących w ich skład jezior oraz tempem i zakresem zachodzących zmian po oddaniu całości inwestycji do eksploatacji.

W zbiorniku górnym linia brzegowa jezior uległa niewielkim tylko modyfikacjom, usunięto część zadrzewień i pobudowano obwałowania. Wahania poziomu wody nie przekraczają na ogół 1,5 m. Poszczególne jeziora zachowały swą odrębność, mają dość dobre rozwiniętą strefę oczeretu z dominującą trzcina *Phragmites communis* i pałąką wąskolistną *Typha angustifolia*. W części zalewowej między brzegami jezior a wałem rozwinęły się zespoły szuwarowe składające się głównie z turzyc *Carex* sp. Roślinność zanurzona jest reprezentowana

przez takie gatunki, jak: rogatek sztywny *Ceratophyllum demersum* i wywłócznik kłosowy *Myriophyllum spicatum*. Nielicznie występują grzybienie białe *Nymphaea alba* i grązel żółty *Nuphar luteum*. W tej części zbiornika znajdują się cztery stawy rybne. Od strony północno-zachodniej zbiornik górny przylega do lasów, z pozostałych stron otaczają go pola i łąki.

Ryc. 1. Zbiornik „Wonieść”: 1 — zapory, 2 — obwałowania, 3 — stawy rybne; I — Jez. Drzeczowskie, II — Jez. Witosławskie, III — Jez. Wojnowickie, IV — Jez. Jezieryckie, V — Jez. Wonieść; Z — teren zalewowy przy zaporze czołowej. — The water reservoir of “Wonieść”: 1 — dams, 2 — embankments, 3 — fish-ponds; I—V — names of lakes; Z — the area of inundation at the frontal dam

Zbiornik dolny tworzą dwa pozostałe jeziora — Jezieryckie i Wonieść — oraz teren zalewowy między jeziorami i zaporą czołową. W tej części leżą też dwa stawy rybne. Na skutek poszerzenia granic tych akwenów, a następnie spiętrzenia

wody (maksymalnie o 2,65 m) w szczątkowej postaci zachowała się roślinność wynurzona, ograniczona do niedużych kęp trzciny oraz pływających wysp. W okresach obniżania poziomu wody odsłonięte podłoże zbiornika szybko porasta roślinność zielna: rdest ziemnowodny *Polygonum amphibium*, manna mielec *Glyceria aquatica*, żabieniec babka wodna *Alisma plantago-aquatica* i in. Zbiornik dolny otaczają lasy sosnowe, a część zalewowa przylega do łąk i pól.

Przedstawiony poniżej obraz awifauny oparto na obserwacjach prowadzonych z różnym natężeniem w latach 1976—1986, na szczegółowej inwentaryzacji przeprowadzonej w latach 1987—1988 i uzupełniono obserwacjami z 1989 r. Badaniami objęto zbiornik „Wonieść” wraz z przyległymi powierzchniami łąkowymi i leśnymi o łącznym obszarze około 40 km² (K u Ź n i a k, L o r e k w druku).

Na całym obszarze objętym badaniami stwierdzono 232 gatunki ptaków, z tego 128 lęgowych i dalszych 14 prawdopodobnie lęgowych. Trzon awifauny tworzą gatunki związane ze środowiskiem wodnym. Do tej grupy należą 122 gatunki, z tego 49 lęgowych i 7 — prawdopodobnie lęgowych. Dominantami w latach 1987 i 1988 były: śmieszka *Larus ridibundus*, tyśka *Fulica atra*, krzyżówka *Anas platyrhynchos*, perkoz dwuczuby *Podiceps cristatus* i głowienka *Aythya ferina*. Liczniejsze gatunki lęgowe związane ze środowiskiem wodnym zestawiono w tabeli 1. Podkreślić należy, że występują tutaj: 4 gatunki perkozów, 11 gatunków z rzędu blaszkodziobych i 6 gatunków chruścieli. O znaczeniu zbiornika „Wonieść” dla awifauny świadczy to, że gnieździ się tu lub w bezpośrednim sąsiedztwie 5 gatunków określonych jako silnie zagrożonych wyginięciem i wytypowanych do „Polskiej czerwonej księgi zwierząt” (Głowaciński i in. 1980, Głowaciński w druku). Są to: gągoł *Bucephala clangula*, żuraw *Grus grus*, zielonka *Porzana parva*, rybitwa zwyczajna *Sterna hirundo* i wąsatka *Panurus biarmicus*. Z innych rzadkich i zagrożonych wyginięciem gatunków wymienić należy (oprócz uwzględnionych w tab. 1): bąka *Botaurus stellaris*, bączka *Ixobrychus minutus*, kanię rdzawą *Milvus milvus*, błotniaka łąkowego *Circus pygargus*, strumieniówkę *Locustella fluviatilis*, podróżniczka *Luscinia svecica*, remiza *Remiz pendulinus* i dziwonię *Carpodacus erythrinus*.

Równie bogate i interesujące są ugrupowania ptaków niełgowych, szczególnie wodno-błotnych. Na podstawie liczeń przeprowadzonych w 1987 r. ocenia się, że w okresie wiosennym na całym zbiorniku przebywa w szczycie przelotu około

Tab. 1. Charakterystyczne dla zbiornika „Wonieść” lęgowe gatunki ptaków wodno-błotnych

Gatunek	Liczba par	
	1987	1988
Perkozek <i>Podiceps ruficollis</i>	13—14	20
Zausznik <i>Podiceps nigricollis</i>	30	22
Perkoz rdzawoszyi <i>Podiceps griseigena</i>	9	10
Perkoz dwuczuby <i>Podiceps cristatus</i>	70—71 *	134
Gęgawa <i>Anser anser</i>	36—37*	64
Łabędź niemy <i>Cygnus olor</i>	10 *	17
Krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	199—200 *	261—262
Krakwa <i>Anas strepera</i>	8—9 *	22
Cyraneczka <i>Anas querquedula</i>	5 *	11
Płaskonos <i>Anas platyrhynchos</i>	2 *	9
Głowienka <i>Aythya ferina</i>	93	68
Podgorzałka <i>Aythya nyroca</i>	5 *	11
Czernica <i>Aythya fuligula</i>	55—58	40
Gągoł <i>Bucephala clangula</i>	3—4	9
Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	18 *	26
Wodnik <i>Rallus aquaticus</i>	1 *	14
Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	3 *	8
Kokoszka wodna <i>Gallinula chloropus</i>	4 *	18
Łyska <i>Fulica atra</i>	184—190 *	300—301
Steweczka rzeczna <i>Charadrius dubius</i>	9—10	30
Czajka <i>Vanellus vanellus</i>	20	74
Smieszka <i>Larus ridibundus</i>	846—851	1121
Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	21—23	58
Rybitwa zwyczajna <i>Sterna hirundo</i>	17	13

* — policzono tylko na części zbiornika

5000 ptaków, a w okresie jesiennym liczba ta wzrasta do 8000—10 000 osobników. Najliczniejsze są: krzyżówka, łyska, cyraneczka *Anas crecca*, głowienka i czernica *Aythya fuligula*, a w okresie jesiennym ponadto gęś zbożowa *Anser fabalis*.

Charakterystycznym rysem okresu letniego i jesiennego jest wyraźnie zaznaczony i w niektórych latach liczny przelot ptaków siewkowatych. Dla tej grupy ptaków największe znaczenie ma część zalewowa zbiornika, co wynika z warunków jego eksploatacji. W okresie letnim poziom lustra wody jest stopniowo obniżany, tworzą się liczne płycizny, wyłaniają się wyższe partie dna i są odsłaniane coraz to nowe bagniste od-

cinki brzegów. Wszystko to stwarza bardzo atrakcyjne żerowiska i miejsca odpoczynku dla ptaków. Wiele gatunków siewek osiąga wysoką liczebność zważywszy położenie zbiornika w głębi łądu i z dala od dużych dolin rzecznych, które są głównymi drogami wędrówek ptaków wodno-błotnych. Przykładowe maksymalne wielkości stad niektórych gatunków siewek zestawiono w tabeli 2.

Tab. 2. Maksymalne wielkości stad niektórych siewek w czasie wędrówki w okresach letnim i jesiennym w 1987 r.

Gatunek	Liczba osobników
Sieweczka obrożna <i>Charadrius hiaticula</i>	62
Sieweczka rzeczna <i>Charadrius dubius</i>	43
Czajka <i>Vanellus vanellus</i>	4032
Biegus mały <i>Calidris minuta</i>	77
Biegus zmienny <i>Calidris alpina</i>	148
Biegus krzywodzioby <i>Calidris ferruginea</i>	97
Batalion <i>Philomachus pugnax</i>	216
Brodzlec śniady <i>Tringa erythropus</i>	92
Łęczak <i>Tringa glareola</i>	265
Kszyk <i>Gallinago gallinago</i>	200

O atrakcyjności i znaczeniu zbiornika dla ptaków przelotnych i zalatujących świadczą też obserwacje wielu gatunków rzadko notowanych w głębi kraju lub w ogóle w Polsce. Obserwowano m. in. takie rzadkie gatunki, jak: czapla biała *Egretta alba*, czapla purpurowa *Ardea purpurea*, kamusznik *Arenaria interpres*, biegus rdzawy *Calidris canutus*, piaskowiec *C. alba*, brodziec pławny *Tringa stagnatilis*, szlamnik *Limosa lapponica*, terekia *Xenus cinereus*, szablodziób *Recurvirostra avosetta*, ostrygojad *Haematopus ostralegus*, mewa żółtonoga *Larus fuscus*, mewa siodłata *L. marinus*, mewa trójpalczasta *Rissa tridactyla*, rybitwa białoskrzydła *Chlidonias leucopterus*, rybitwa białowąsa *Ch. hybridus*, rybitwa wielkodzioba *Sterna caspia*.

Wybudowanie zbiornika i następnie jego eksploatacja spowodowały wiele zmian w krajobrazie omawianego obszaru. Najistotniejszym czynnikiem ekologicznym, który wpływa na kształtowanie się ugrupowań ptaków zbiornika, są duże wahania poziomu wody. Zbiornik napełniany jest wiosną, a opróżniany stopniowo latem i jesienią. Podnoszenie lub obniżanie

poziomu wody w innych terminach powoduje znaczne straty w łągach, jak to miało miejsce w 1988 r. Duże wahania poziomu wody powodują generalną przebudowę biologicznej strefy litoralnej jezior, polegającej na zmianach ilościowych i jakościowych roślinności makrofitowej wynurzonej, w kierunku jej znacznego ubożenia. Jeziora zbiornika dolnego zaczęły już tracić charakter ekosystemów jeziornych, przyjmując funkcje zbiornika sztucznego.

Reasumując należy stwierdzić, że:

1. Zbiornik „Wonieść” — ze względu na różnorodność siedlisk — stanowi ważną w skali kraju ostoję dla wielu łągowych gatunków ptaków wodnych i błotnych.

2. Zbiornik ma również ważne znaczenie dla ptaków przelotnych jako miejsce żerowania, odpoczynku i (dla niektórych) pierzenia się.

3. Dlatego konieczne jest objęcie tego terenu ochroną rezerwatową, co zapewniłoby ptakom spokój zarówno w okresie łągowym, jak i podczas przelotów.

4. Dla zapewnienia korzystnych warunków dla łągów i dla ptaków wędrujących konieczne jest eksploataowanie zbiornika zgodnie z instrukcją jego użytkowania. Przede wszystkim należy utrzymywać odpowiedni poziom wody i spłaszczyć amplitudę wahań poziomu wody.

SUMMARY

The water reservoir of "Wonieść" as a refuge area of aquatic birds and marsh fowl

The retention reservoir of water at "Wonieść" was built in the years 1975—1982 to serve agriculture and protection against flood. It stretches at a distance of 12.8 km in a postglacial gully in the central part of Pojezierze Leszczyńskie (the Leszno Lakeland) and in Pojezierze Krzywińskie (the Krzywín Lakeland) from Osieczna to Kościan. At the maximum impoundment of water its area amounts to 776.5 ha and its capacity 8.6 million of cubic meters (fig. 1).

Within the boundaries of the reservoir and in its surroundings in an area of 40 m², the authors found 232 bird species, 128 of which are breeding and 14 probably breeding birds. Water birds form a specially rich group, both as regards their whole amount and the number of species (tab. 1). Among others, there nest in that area 4 species of grebes, 11 species of *Anseriformes* and 6 species of the *Rallidae* family. A number of

rare species and those threatened with extinction also nest there, e.g. the golden-eye *Bucephala clangula*, the crane *Grus grus*, the little crane *Porzana parva*, the common tern *Sterna hirundo* and the bearded titmouse *Panurus biarmicus*.

The reservoir is also very important for migratory birds. In spring, the aquatic birds amount there to 5000 specimens and in autumn their number attains 8 to 10 thousands of specimens. In summer and autumn the passage of the shore birds, *Charadrii*, is characteristic; many of their species attain high numbers (tab. 2). Moreover, numerous species which are seldom recorded in the interior of the country or are altogether very rare in Poland have been encountered on the reservoir.

At the end of their paper the authors substantiate the need to extend legal protection to that water reservoir.

PIŚMIENNICTWO

Głowaciński Z. (red.) (w druku). Polska czerwona księga zwierząt.

Głowaciński Z., Bieniek M., Dyduch A., Gertychowa R., Jakubiec Z., Kosior A., Zemanek M. 1980. Stan launy kręgowców i wybranych bezkręgowców Polski — wykaz gatunków, ich występowanie, zagrożenie i status ochronny. *Studia Naturae* A. 21: 1—163.

Kuźniak S., Lorek G. (w druku). Ptaki zbiornika Wonieść i terenów sąsiednich.